

TÜRKİYE MODERNLEŞMESİ VE BİR MUHALİF BASIN ORGANI OLARAK BÜYÜK DOĞU DERGİSİ

Ayşe Nevin YILDIZ*

Abstract

In this study, Büyük Doğu, a well-known opposition magazine, was analyzed in the context of the modernisation process of Turkey. The study focused to the period of 1943 and 1951. This period has an important place in the Turkish political history. In this period, transition to democracy was taking place. According to the author, Büyük Doğu magazine was an important opponent in this modernisation process of the country. The author tried to show in this paper how this opposition was realized in Büyük Doğu's editorials and news items.

Key words: Büyük Doğu, modernisation, opposition.

.....

---

*Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. **Not:** Bu çalışma, 5-6 Nisan 2002 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen, "2. Lisansüstü Öğrencileri Sempozyumu: Osmanlı'dan Türkiye'ye Modernleşme" başlıklı sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Türk siyasal yaşamında modernleşmenin ve modernleşme girişimlerinin önemli bir yeri vardır. Bu yazıda, Türkiye'nin modernleşme çabaları ekseninde, modernleşme karşıtı bir söyleme sahip olan Büyük Doğu Dergisi irdelenmekte ve inceleme süreci 1943 ve 1951 yılları arasıyla sınırlandırılmaktadır. Bu yılların Türkiye siyasal tarihi açısından önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Dönem, ülkede çok partili siyasal sisteme geçişin sancılarının yaşandığı bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında sona ermiş ve diğer ülkeler gibi Türkiye de savaş sonrası yeni kurulan dünya düzeninde yerini alma çabasına girmiştir. Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan tek parti rejimi savaş sonunda değişmiş ve çok partili yaşama geçilmiştir. Yirmi yedi yıllık tek parti iktidarının değişerek ülke yönetiminin Demokrat Parti'ye geçmesi ise 1950 yılında gerçekleşmiş ve savaşın bittiği 1945 yılı ile ülke yönetiminin Demokrat Parti'ye geçtiği 1950 yılı arasındaki beş yıl demokrasiye geçiş süreci olarak önem kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Büyük Doğu dergisinin genel yapısını, modernleşmeye muhalif görüşlerini ve Osmanlıdan Cumhuriyete gazetecilerin Türk modernleşmesine yaklaşımlarını aktarabilmektir.

A) Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Modernleşmenin Öncüleri:

Osmanlı İmparatorluğunda modernleşmenin öncüleri, toplumu yönlendirecek, yeni yapılanma hedeflerine uygun kararlar alabilecek konumdaki, devlet katında güç sahibi kişilerdi. İmparatorluğun bürokratların yönlendiriciliğindeki kültürel dönüşüm sürecinde, kültürel dinamikler tarih içinde oldukça gerilere giden öğelerle şekillense de dönüşüm süreci ülkenin kültürel kimliğinde kimi öğelerin tecridini gerektiriyordu. Otoriter bir yönetimin temsilcileri olan Tanzimat dönemi devlet adamlarının başlattıkları ve kısmen başardıkları reformlar, Osmanlı toplumunda siyasal modernleşmeyi hazırlamıştır (Ortaylı, 1983: 64-65).

Osmanlı İmparatorluğu'na matbaanın gelişi de Batı'nın askeri eğitim ve teknolojisinden yararlanan döneme rastlar. Üçüncü Ahmet döneminde (1703- 1730) İbrahim Müteferrika adlı Batı'dan gelen bir mülteci matbaayı kurmuştur. Ancak, gazetenin Osmanlı topraklarında yayınlanması çok daha sonradır ve modernleşme yolundaki gelişmelerle paralellik gösterir. On dokuzuncu yüzyılda yapılan reformlar, dolayısıyla kültürel yaşamdaki önemli gelişmelerden biri, Osmanlı toprakları içerisinde gazetenin ortaya çıkışıdır. Devlet, ideolojisini ve icraatını hem tebaaya, hem de dış ülkelere anlatmak ve kabul ettirmek için bütün modern devletler gibi bir basın organına ihtiyaç duymuştur. Basının Batı'da ortaya çıkışı, Osmanlı'dan farklı olarak on beşinci yüzyılın ortalarında sosyal yapının değişimi, ekonomik gereksinimlerin artması ve bunların belli bir teknoloji ile birleşmesi sonucu basımevinin belirmesiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla batı

toplumdaki ilk gazeteciler devlet mekanizması dışında kalan kişilerdir. Osmanlı toplumunda ilk gazeteciler ise, basın ortaya çıkış amacıyla bağlantılı olarak hep devlet memuruydular (Koloğlu, 1992: 17). Devletten aldıkları maaşla geçinen bu kişiler okuyucuyu reformlar doğrultusunda yönlendirmek ve eğitmek amacını taşıyorlardı. İlk gazeteciler, devleti yönetenlerin batı yönündeki reformları yapıp sürdürebilmeleri için eğitim almış, reformların gerektirdiği yenilikleri icra edebilecek yeni yetişen kadrolar arasından çıkmıştır. Bu kişiler, İmparatorluğun taşradaki herhangi bir yöresinde yetişmiş kişiler değil, şehirli kültürü almış, yönetici sınıfa, merkeze yakın, batı tipi eğitim alabilecek ya da çocuklarına bu eğitimi aldirabilecek, yabancı dil öğrenimini sağlayıp onları yurt dışına gönderebilecek ailelerin çocuklarıdır. On dokuzuncu yüzyılda eğitim kurumlarının modernleştirilmesinin resmi kurumlarla başladığı ve taşranın, seçkinlerin eğitiminin dışında kaldığı düşünülürse, eğitilmiş gazetecilerin kökeni daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca, Tanzimat'la yönlendirilen toplumsal değişimin üst sınıfların düşünce ve yaşayışlarını etkilemesi, üst ve alt sınıfların ekonomik bir düzen içinde bütünleşememesi dolayısıyla tüketim hakkındaki yeni anlayışın belli kesimlerde kalması, batı kültürünü alan eğitilmiş kesimi halktan daha da ayırmıştır. Dolayısıyla basının Osmanlı'da varolma biçimi ve yönelimi, modernleşme girişimleriyle Batı'ya yaklaşmak isteyen İmparatorluk yöneticilerinin gazeteleri hedeflerini gerçekleştirmek için bir araç olarak görmelerinin yanı sıra, gazetecilerin kişisel konumlarıyla da perçinlenmiş ve daha sonraki dönemlerde bu mesleğin algılanış biçimine damgasını vurmuştur (Gürkan, 1998: 67-69).

Gazetecilerin toplumun merkezinde, yöneticilerle, dolayısıyla bürokrasiyle iç içe var olma biçimleri, anlam dünyalarının da bürokratik ideoloji temelinde oluşmasını getirmiştir. İktidardan bağımsızlaştıkça yönetimle çatışma durumu ortaya çıksa da, bu durum elit-içi bir çatışma olarak bireyi devlet karşısında destekleyecek ve istemlerini yansıtacak bir anlayışı egemen kılmamıştır. Türk basını, toplumu dönüştürme misyonunu, Kurtuluş Savaşı'nın ardından Cumhuriyet döneminde de devlete egemen olan resmi ideolojinin sınırları içinde devam ettirmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında basınla yönetim arasındaki ilişkilerin seyri, basının eleştiri özgürlüğünün sınırlarını oluşturmuştur. Siyasal iktidar yeni bir yapılanma sırasında basından eleştiri değil, destek beklemiştir (Gürkan, 1999: 48). Atatürk, İstanbul basınından uygun gördüğü kişilerle 1923 ve 1924 yıllarında iki kez toplantı yaparak diyaloga girmeye çalışmıştır. 1923 yılının Ocak ayında İzmit'te yapılan ilk toplantıya altı gazeteci çağırılmıştır. Basın cumhuriyetin modernleşme misyonunu üzerine almıştır. Kısacası basın, merkezden çevreye gerçekleştirilen modernleşme çabalarında merkezin yanında yer almış ve merkezin bir parçası haline gelmiştir.

Büyük Doğu Dergisi'nin yayınlanmaya başladığı dönem, Türkiye'nin sancılı yılları olarak da adlandırılan çok partili sisteme geçiş yıllarıdır. Türk basını İkinci Dünya Savaşı yıllarında siyasal iktidarın tüm baskılarına rağmen rejim açısından önemli tartışmaları gündeme getirmiş ve bu yüzden cezalandırılmıştır. Avrupa'nın savaş döneminde faşist yönetimler ve demokrasiler olarak ikiye ayrılması Türk basınında da benzer cepheleşmeler yaratmıştır. Bu

dönemde Büyük Doğu, Anadolu İslamı kavramı altında İslamcı ve milliyetçi bir yapıyı savunmuştur. Dergi dönemin önemli muhalif dergilerindendir.

B) Muhalif Bir Basın Organı Olarak Büyük Doğu Dergisi:

1)Büyük Doğu Dergisine Genel Bir Bakış:

Büyük Doğu belli bir görüşü yaygınlaştırmak ve bu görüşe taraftar bulmak için çıkartılmıştır. Bu görüşün temelinde "Türkiye'nin tarihi kimliğine ve misyonuna yeniden ulaşması" esası vardır (Çiftçiğüzeli, 1984: 113).

Büyük Doğu'nun sahibi şair ve yazar Necip Fazıl Kısakürek'tir. İlk sayısı 1 Eylül 1943'te İkinci Dünya Savaşı'nın en buhranlı yıllarında piyasaya çıkan dergi, siyasi ve edebi nitelikli bir dergidir. Büyük Doğu bu tarihten başlayarak 1978'e kadar otuz beş yıl süreyle zaman zaman kapatılarak ve her defasında birinci sayıdan başlamak üzere yeniden çıkartılmıştır. Haftalık, aylık, günlük olarak toplam 512 sayı çıkmıştır. Büyük Doğu dergisinin 1943'te çıkarılan ilk sayısı 10.000 adet basılmıştır. Ülke genelinde satışa sunulan derginin 1946 yılında ortalama 20.000 adet basıldığı tahmin edilmektedir (Mavera, 1984: 139).

Büyük Doğu'nun 1943-1978 yılları arasındaki yayın hayatı 12 döneme ayrılabilir. 1943 yılında çıkartılmaya başlanan dergi 52. sayıya kadar 20x28 cm ebadında çıkartılmıştır. Dergi, 1945 yılından 1955 yılına kadar 24x36 cm. boyutlarındadır. Büyük Doğu, 16 Kasım 1951-12 Aralık 1951 tarihleri arasında tabloid boyda günlük gazete olarak çıkartılmıştır. Bu tarihten itibaren 1978 yılına kadar

bazen haftalık bazen de aylık olarak 20x28 cm. boyutlarında yayımlanmıştır.

Derginin hemen her sayısında fotoğrafa rastlamak mümkündür. Fotoğrafın yanı sıra karikatürler ve grafiklere de sıkça yer verilmiştir. Derginin her sayısının kapağında haftanın olayıyla ilgili fotoğraf ya da karikatür bulunmaktadır. Büyük Doğu'nun ilk sayısından son sayısına kadar klasik bir mizampaj yapısı gözlemlenmektedir.

Büyük Doğu'da yer alan yazı türlerini şu başlıklar altında toplayabiliriz: başyazı, dini yazılar, edebi yazılar, politik yazılar, tarihi yazılar, okuyucu mektupları, inceleme araştırma yazıları. Derginin ağırlıklı yazarları ise şunlardır: Necip Fazıl Kısakürek, Mustafa Müftüoğlu, Nizamettin Nazif, Hilmi Ziya Ülken, Peyami Safa, Akif İnan, Oktay Akbal, Sait Faik, Adnan Saygun.

Derginin yayın dönemlerini 12'ye ayırmakla beraber biz bu çalışmada yalnızca ilk üç dönem üzerinde yoğunlaşacağız:

1. Dönem: 1 Eylül 1943-5 Mayıs 1944 (38 sayı) haftalık;
2. Dönem: 2 Kasım 1945-2 Nisan 1948 (87 sayı) haftalık;
3. Dönem: 14 Ekim 1949-29 Haziran 1951 (52 sayı)

Büyük Doğu'nun ilk döneminde, II. Dünya Savaşı'nın da sürüyor olması nedeniyle büyük oranda dış politikaya ve savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntıların ifade edildiği haberlere ağırlık verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti savaşta tarafsız kalmaya çalışmıştır. Ancak, ülke aktif olarak savaşa girmemekle birlikte, savaş koşullarının sıkıntılarını çekmekten de kurtulamamıştır. Hükümet bütün dikkatini dış politikaya yönelttiği için ekonomik tedbirler yetersiz kalmıştır (Ünal, 1986: 241). Bu nedenlerin de

etkisiyle ülkenin ekonomik yapısında ciddi gerilemeler meydana gelmiş ve halk maddi sıkıntıları yoğun olarak yaşamıştır.

Savaşında bitmesiyle beraber bu sıkıntılar halkın gündeminde daha ön sıralara çıkmış ve sıkça ifade edilmeye başlanmıştır. Savaşın son yıllarında yayın hayatına başlayan Büyük Doğu, sayfalarında söz konusu sıkıntılara yoğun olarak yer vermiştir. Zam haberleri dergide geniş yer bulmuş ve zamlarla, zaten yoksul olan halkın daha da yoksullaştığı vurgulanmıştır. Bu haberlerden biri, Sümerbank'ın basma fiyatlarına yaptığı zamları alıcağıdır. Haber şu şekilde verilmiştir:

“Sümerbank basmanın fiyatını tam bir buçuk liraya satmaya başlıyor. Mütahassısından dinledik: Bir metrelik basmada pamuk miktarı bilmem kaç gram, fiyatı bilmem kaç kuruş, iplik haline getirme, örme masrafı bilmem kaç kuruş. En küçük itiraza karşı, kalem gibi göndere çekeceğimiz bütün bu maliyet unsurlarından sonra, bir metrelik basmanın Sümerbank'a 25 kuruştan fazla mal olması imkansızdır. Mutehassıs buna, haydi yüzde yüz zamları 50 kuruş olsun, diyor...” (Büyük Doğu, 1943: 8).
Haberde hükümetin zamları halkı ezdiği iddia edilmektedir. Büyük Doğu'nun ilk döneminde bu tür haberlerin sayısı oldukça yüksektir. İlk sayılarda devletin ekonomi politikaları yoğun olarak eleştirilirken, daha sonraki sayılarda bu ağırlık devletin genel yapısına yönelik eleştirilere kayacaktır. Modernleşmeyle geldiği ifade edilen moda ve lüks tutkusuna da ağır göndermeler yapılacaktır. Kadınların moda tutkusu, içkinin kullanımı, kumar gibi bir çok konunun yanı sıra karma eğitim de Necip Fazıl Kısakürek'in kaleminden çıkan yazılarla eleştirilecektir. Bu yazılarla sisteme ve sistemin temel

taşlarından birisi olan batılılaşma-modernleşme çabalarına ağır eleştiriler yapılacaktır. Öyle ki, bu dönemde gerçekleştirilen anketlerle insanların dini inancı sorgulanıp, kafirler şeklinde ifşa edilecektir. Yine bu dönemde, karma eğitimden kadın erkek ilişkilerine, eğlence yerlerinden parklara kadar bir çok konuya değinilmektedir. Parkta oturan insanların fotoğrafları çekilerek altına büyük puntolarla "Utanmazlar" şeklinde başlıklar atılmıştır. İnsanlar parkta kadın erkek birlikte ve başları açık oturdukları için ahlaksızlıkla suçlanmışlardır. Ve her fırsatta Atatürk devrimleri eleştirilmiş, "Anadolu Türkleri" özlerine çağrılmıştır. Batı ve batı medeniyeti bir canavar olarak nitelendirilmiştir. Karma eğitime katılanların cinsel ilişkide buldukları ve okulların tuvaletlerinin ceninler yüzünden tıkağı, Necip Fazıl'ın "Dedektif X" adı altında yazdığı yazılarda ileri sürülmüştür. Büyük Doğu, çıkmaya başladığı ilk günden itibaren eğitim konusu üzerinde de durmuştur. Bu yazılarda özellikle Köy Enstitüleri ve karma eğitim hedef alınmıştır.

2) 1943- 1951 Arası Yayınlanan Büyük Doğu Dergisi ve Derginin İçeriği:

Büyük Doğu'nun ilk evresindeki içeriği ağırlıklı olarak politik yazılardan oluşmaktadır. Bununla beraber, dergi, yayımladığı dini yazılarla ve Büyük Doğu anlayışının anlatıldığı Ideolacya Örgüsü'yle İslami tavrını da göstermeye başlamıştır. Bu tavır, kökenlerini İslamiyetten alan ve İslami muhalefet olarak da adlandırılabilir bir yaklaşım tarzının da habercisidir. Dergi genel anlamda değerlendirildiğinde bir tür edebiyat ve siyaset dergisi formatındadır. Fakat, daha sonraki dönemlerinde daha da ağırlık kazanmakla beraber insanların inanç yapılarının sorgulanıp,

yargılandığı ve hatta halk önünde küçük düşürülmeye çalışıldığı bir formata da bürünecektir. Dönemin önemli isimlerine uygulanan ve “Nefs Muhasebesi” adı altında yayınlanan anket bu açıdan dikkat çekicidir. Ankette kişilere Allah inançları sorulmaktadır. Soruya hayır cevabı verenler ise daha sonraki sayılarda ağır bir dille eleştirilmektedir. Bu ankette aynı zamanda harf devrimi, dil, eğitim sisteminin ahlak kurallarına uyup uymadığı, Türk kültürüne ihanet ediliyor edilmediği, Tanzimat’tan itibaren gerçekleştirilen batılılaşma hareketleriyle halktan ve Türk kimliğinin özünden uzaklaşıp uzaklaşmadığı, yeni nesillerin ahlak, iman ve irfan açısından iflasın eşiğinde olup olmadığı gibi modernleşmeyi ve Atatürk devrimlerini ciddi anlamda eleştiren ve hatta bu devrimlere saldıran bir dizi yargı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ankette derginin görüşlerinin karşıtı olacak cevaplar verenlerle ciddi polemiklere girilmekten kaçınılmamıştır. Dönemin sosyo-kültürel yapısı düşünüldüğünde konuların hassasiyeti daha iyi anlaşılacaktır.

İlk dönemden itibaren yayınlanmaya başlayan ve “Büyük Doğu Örgüsü” adı altında da kaleme alınan yazılarda Büyük Doğu’nun amaçları üzerinde durulmaktadır. Bu yazılar 1950 yılının sonuna doğru kurulacak olan Büyük Doğu Cemiyeti’nin de habercisidir. Yazılarda daha sonra da çok tartışılacak olan Anadolu İslamiyeti ve Anadolu Milliyetçiliği gibi kavramların ortaya atıldığı görülür. Yazılar Necip Fazıl Kısakürek tarafından kaleme alınmıştır. Yazılarda ağır bir dille batılılaşmanın eleştirildiği görülmektedir. Yazıların genelinde, batıya dönmek yerine doğruya yönelmesi gerektiği düşüncesi hakimdir. İdeolocya Örgüsü olarak da adlandırılan Büyük Doğu Örgüsü’nde “Türk’ün kimlik mücadelesi”

verilmekte ve bu mücadele İslam örgüsüyle bütünleştirilmektedir. Gerçekleştirilen devrimlerin Türk'ün öz kimliğine aykırılığı savunulmaktadır. "Keyfiyetçilik" adı altında 28 Aralık 1948 tarihinde yayımlanan İdeolocya Örgüsü şöyledir:

"Ruhçuluk, ahlakçılık, cemiyetçilik, milliyetçilik, şahsiyetçilik, keyfiyetçilik, nizamcılık, müdahalecilik, sermaye ve mülkiyette teabircilik diye isimlendirdiğimiz dokuz ölçüden her biri, her birine bağlı olduğu gibi, keyfiyetçiliğimiz de, ölçülerimizde teker teker hepsine ve hususiyle şahsiyetçiliğimize ilişik... Şahsiyetçiliğimiz, nasıl insanlar arasında ibda çilesi çeken sınıfı imtiyazlandırma davasında ibadetse, keyfiyetçiliğimiz de, bütün insani verim çerçevelerini, üstün bir kıymet hükmüne bağlama işi... Keyfiyetçiliğimizin birinci derecede düşman tanıdığı görüş ve usül, (Dampiing)çilik zihniyeti; ve bir zamanlar komünizma planında görüldüğü gibi, ruhunu kaybetmiş madde ve kemmiyet cümbüşlerine inanmak delaletidir" (Büyük Doğu, 1948: 2).

Yazıda geçen, ruhçuluk, ahlakçılık, milliyetçilik, cemiyetçilik, şahsiyetçilik, keyfiyetçilik, nizamcılık gibi kavramlar dergide İdeolocya Örgüsü adı altında ve Necip Fazıl'ın kaleminden açıklanmıştır. Özellikle ahlakçılık, milliyetçilik ve ruhçuluk kavramları derginin şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir. Necip Fazıl, bu kavramlardan yola çıkarak görüşlerine ters düşen her şeyi kendi ahlak normları içerisinde ağır bir dille eleştirmiştir. Bu tarz bir süre sonra dergideki tüm yazılara hakim olacaktır. Türk batılılaşmasının sadece ahlaki yönde olduğu, bunun da çürümüşlüğe yol açtığı savunulmaktadır. Bu yolla eğitim sisteminden alfabeye ve Cumhuriyet balolarına kadar pek çok şey eleştirilir. Büyük Doğu

sistemin karşısındadır. CHP'yi ve icraatlarını da özlerinden kopmakla suçlar.

Derginin ikinci dönemi 2 Kasım 1945'ten 2 Nisan 1948'e kadar uzanmaktadır. İlk dönemde görülen, İslami muhalefetten çok huzursuzluğunu belirli bir neden sonuç ilişkisiyle açıklamayan ve bu yüzden ahlakçı bir tavır sergileyen yapısını bırakmıştır. Bu dönemde dergide yer alan sanat ve edebiyat yazılarında ciddi bir düşünüş olduğu da görülmektedir. Artık ciddi bir siyasal ve muhalif dergi olma yönünde daha profesyonelce yol almaktadır. Tepkisel yaklaşımlardan ziyade İslami bir yönetim tarzını neden sonuç ilişkisi içerisinde, siyasal bir örgü eşliğinde savunmaktadır. Derginin bir diğer yönü ise sol yapıda olan Ağaç dergisinden isimleri bünyesinde barındırıyor olmasıdır. II. Dünya Savaşı sonuna kadar bu olağan bir durumdu. Bu tarihten sonra siyasal alandaki değişimler ve bunların gündelik yaşam üzerindeki etkileri, yazarların ve yayın kimliklerinin farklılaşmasını hızlandırmıştır. Necip Fazıl'ın modernizme ilişkin eleştirisini paylaşan bir çok isim, beklentilerin farklılaşmasıyla birlikte ondan uzaklaşmıştır. İlk kopmalar rejim destekçisi muhafazakar kesimlerden gelmiştir. Derginin bu dönemde daha da belirgenleşen anti-komünist kimliği ve sosyalizm aleyhtarlığı, ihbarcı bir nitelik kazanmıştır. "Derginin rejim aleyhtarı olarak tanımlandığı ölçüde 'rejimin asıl düşmanları'nı tanımlamaya çalışması, İslamcı muhalefetin iktidarla yaşadığı ilişkinin çelişkili yönüdür" (Cantek, 2000: 87). Bu dönemin bir diğer önemli olayı da Tan Matbaasının basılmasıdır. Bu olaydan Necip Fazıl'ın ve Büyük Doğu'nun sorumlu tutulması üzerine Necip Fazıl'ın olayla ilgili

olmadığını açıkladığı, fakat olaydan duyduğu memnuniyeti de vurguladığı yazısı şöyledir:

"...Hiçkimse hiçbir şey bilmiyordu. Ne bir pılan, ne bir hesap, ne bir tahrik, ne bir teşvik, ne bir propoganda!...(Görüşler) mecmuası çıktığı zaman (Üniversite) muhitinde nefret o kadar büyük ve keskin oldu ki kimi Mecmuayı yırttı ve ayaklar altında çiğnedi, kimi helalara serdi, kimi postaya verip (Tan) gazetesine gönderdi, ve nefret duygusu istisnasız olarak herkesi çatlatacak kadar şişirdi..."(Büyük Doğu, 1948: 5).

Necip Fazıl Kısakürek'in büyük bir coşku ve gururla anlattığı Tan olayında yer alan kişilerin olaydan sonra Büyük Doğu Dergisi'ne gelip ellerini ve yüzlerini burada yıkadıklarına ve yine burada dinlendiklerine de aynı haber içinde yer verilmektedir. Dergi'nin konuyu işleyişinde bu hareketin vatan hainlerine ve komünistlere karşı yapıldığı vurgusu ağır basmaktadır. Yine aynı haberde Tan matbaasında bulunan komünizmle ilgili yazılar ve Ermenice bir metinden bahsedilmektedir. Tüm bu bulguların, baskının haklılığını ve ne denli vatansever bir tavır olduğunu kanıtladığı Necip Fazıl tarafından ifade edilmektedir.

Büyük Doğu'nun üçüncü dönemi 14 Ekim 1949'da başlayarak 29 Haziran 1951'deki 75. sayıyla tamamlanacaktır. Bu dönem, Demokrat Parti'nin seçim zaferiyle CHP'den iktidarı devraldığı bir dönemdir. Bu dönem daha önce de belirttiğimiz gibi, oldukça sancılı bir dönemdir. Seçim öncesi süreçte dergi CHP'yi halktan kopuk olmakla eleştirmiştir. Halkı ve halkın değerlerini yansıtmayan bir iktidarın ülkeyi yozlaştırdığı ifade edilmiştir. Hükümeti demokrasiden uzak olmakla suçlamıştır. Ezanın Türkçe

okunması kararına da yoğun tepki göstermiştir. Artık halkı ve halkın kültürünü anlayacak bir hükümetin gerekliliği vurgulanmıştır. Dergi bu süreçte Adnan Menderes'i de aldığı bazı kararlar nedeniyle eleştirmiş ve Demokrat Parti'nin CHP'den hiçbir farkı olmadığına dair yazılara yer verilmiştir. Fakat bu yazıların yanı sıra bir çok kez özellikle Necip Fazıl'ın kaleme aldığı bazı yazılarda Adnan Menderes'in olumlandığı da görülür. Özellikle, Adnan Menderes'in halkın bağrından koptuğu vurgusu sıkça tekrarlanmış ve CHP'nin yaptığı hatalara düşmemesi tavsiyesinde bulunulmuştur. Ancak seçim sonrası derginin iktidarla olan ilişkisinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Büyük Doğu'ya karşı uygulanan her türlü yaptırım Demokrat Parti döneminde de devam edecektir. Fakat Büyük Doğu'nun sonraki dönemlerinde (1951-1959) DP ile ilişkisinin farklılaştığı görülmektedir. Derginin iktidarla olan ilişkisinde bu dönemde uyum hakim olacaktır. Daha sonra DP'nin yargılandığı dönemlerde, dergiye örtülü ödenekten para aktarıldığı iddia edilecektir.

Muhafazakarlık Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisidir ve varoluşunu cumhuriyetin ürettiği bir zeminde mümkün kılmıştır (Çiğdem, 1997: 46). Bu yaklaşım bir anlamda cumhuriyete Osmanlıdan miras kalmıştır. Söz konusu olan eksik bir ilişkidir. Kemalizm'in modernleşme anlayışının bu kanıyı beslediği söylenebilir. Milliyetçiliğe yapılan bu vurgunun doğal sonucu, Osmanlı mirasının reddedilmesidir. "Bu reddi mirası açıklayan her şey millileşmeyle var edilmektedir. Bu çerçevede Kemalizm'in en önemli ayırt edici özelliğinin dinin millileştirilmesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Toplumsal hayatın hemen her safhasına yayılan bu

millilik vurgusunun, ellili yıllara kadar mevcut eleştirisi ya da savunma niyetli tüm argümanlarda belirgin bir hakimiyeti vardır. Dinin cumhuriyet tarihi içerisinde her olağanüstü hal karşısında yeniden yorumlanması da bunun bir parçasıdır. Büyük Doğu'nun anti-komünist ve anti-semitik eleştirilerinde kolaylıkla görülebilecek ve iktidar üzerinde paylaşılabilir olan, Türklük vurgusudur" (Cantek, 2000: 103).

Büyük Doğu'nun milliyetçi ve İslamcı tavrı kendini en güzel şekilde "Anadolu İslamcılığı" kavramıyla ifade etmektedir. Kendini sıkça vatansever olarak nitelendiren derginin sisteme saldırısı ise ağırlıklı olarak duygusal olarak nitelendirilebilecek konulardadır. Derginin politik tavrı, dünyanın ve ülkenin içinde yer aldığı durumla da yakından ilişkilidir. Dergi, modernleşme karşıtı tavrını giderek daha ağır İslamcı bir düşünce örgüsüne dönüştürmüş ve özellikle 1. ve 2. dönemlerinde ağır baskılarla karşı karşıya gelmiştir. İlk döneminde (1943-1944) muhafazakar bir çizgisi vardır. Necip Fazıl modernleşmenin kültürel yozlaşma olmadığı ve değerler yerine teknoloji ve bilginin alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yöndeki yazı ve eleştiriler ikinci dönemde (1945- 1948) sürmekle birlikte, Büyük Doğu ahlaki ve duygusal eleştirilerinin yanı sıra daha siyasal bir tavırla hareket edecektir. Söz konusu düşünceler ideolojik bir tavır haline gelecek ve sisteme yönelik eleştirilerini açıklayıcı bir tarzla profesyonelce gerçekleştirecektir. Bunu daha çok İdeolocya Örgüsü adı altında yayınlanan yazılar aracılığıyla yapacaktır. Çok partili sistemin meşrulaştırıldığı bir ortamda, Büyük Doğu, İslamcı muhalefet olarak tanımlanacak, rejim düşmanı olarak ilan edilerek bir çok kez kapatılacak ve toplatılacaktır (Cantek, 2000: 103).

Büyük Doğu 1946'da "Başımıza Kulak İstiyoruz" yazısı ve resmi nedeniyle sıkıyönetim tarafından kapatılacaktır. Büyük Doğu gerek içeriği gerekse kurduğu Büyük Doğu Cemiyeti nedeniyle siyasal bir parti halini almıştır. İdeolocya Örgüsü başlıklı yazılarda Anadolu İslamcılığı ve halkı İslam olan bir ülkenin nasıl yönetilmesi gerektiği sıkça usta bir dille anlatılmıştır. Derginin üçüncü dönemi, ki bu dönem Büyük Doğu Cemiyeti'nin kurulduğu dönemdir, sistemin ve CHP'nin ağır bir dille eleştirildiği bir dönemdir. Bu dönemde CHP'ye hakaret nedeniyle para ve hapis cezası alacaktır. Söz konusu tavrı DP'ye karşı da devam etmiştir. Fakat bu tavrın daha sonra değiştiği görülmektedir. Seçimlerden bir kaç ay sonra Başbakan Menderes'e yönelik olarak yazılanlar bu farklılaşmanın göstergelerindedir. Bu yazılarda Menderes'in CHP kökenli olmasına rağmen farklı olduğu vurgulanmaktadır. Fakat CHP kökenli kadrodan duyulan rahatsızlık da dile getirmektedir.

Büyük Doğu 1950 genel seçimleri öncesi 40 gün kapatılmıştır. Seçim sonrası çıkan ilk sayısında seçimleri şöyle değerlendirmiştir:

"Ruh hastası haline gelmiş olan millet seni istemiyoruz sayfasını kapatırken, henüz neyi ve kimi istediğini değil, sadece neyi ve kimi istemediğinin şuuruyla hareket etmiştir. Bu milletin istediği DP değil, sadece istemediği CHP'dir. Ama her şey menfi ölçüyle, yine Halk Partisinin kuvvetinden, onun doğurduğu nefretin azametinden oluşmuştur. İftihar edebilirler. Bundan sonra CHP, komitacılık, darbeler müstesna kanun yoluyla bir daha iktidar mevkiine gelemez" (Büyük Doğu, 1950: 8).

Büyük Doğu, 1943-1951 yılları arasında önce ahlaki yönleriyle ve tepkisel bir dil aracılığıyla modernizmi eleştirmiştir. Bu süreçte dergi, sürekli olarak CHP'ye karşı olan sert üslubunu korumuştur. "Demokrasya" başlığı altında demokrasiyi ve çok partili sistemi nasıl ve ne şekilde istediklerini anlatmıştır. Çok partili sisteme geçiş sürecinde CHP'ye karşı tavrını sürdürmekle beraber, Celal Bayar ve Adnan Menderes'i de çeşitli konularda eleştirmiştir. Bununla beraber, özellikle Adnan Menderes'i "çilekeş" "bizden biri" gibi bazı tanımlamalarla yüceltmıştır. Duruma ve icraatlara göre değişen bir takım yaklaşımların varlığı söz konusudur. Fakat daha sonraki süreçte Adnan Menderes'le girilen yakınlaşma da dikkatleri çekmektedir.

Osmanlı'dan cumhuriyete Türk modernleşmesinde basının öncü bir güç olduğu görülmektedir. Basın devlet tarafından kurulmakta ve basın mensupları devletten maaş alarak geçinmektedirler. Bunun karşılığında ise devletin yüklediği bir takım misyonları yerine getirmektedirler. Batılı ülkelerde basın bir anlamda hükümetlere karşı bir denetim mekanizması, bir tepki şekli olarak ortaya çıkmıştır. Kısacası denebilir ki, basının Türkiye modernleşmesindeki etkisi modernleşmenin devrimler çerçevesinde gerçekleşmesini sağlamak olarak da nitelendirilebilir. Devrimlerin kamuoyuna duyurulması, kamuoyuna anlatılması ve halkın söz konusu modernleşme hareketlerini sahiplenmesinin sağlanması, misyonların başında gelmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, merkezden çevreye gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinde basın, başlangıçtan itibaren merkezde yer almıştır. Büyük Doğu'nun tavrı bu noktada kısmen farklı olmuştur. Bir

taftan milliyetçilik kavramının önemini ve gerekliliğini savunurken, ki bu da cumhuriyetin getirdiği bir kavramdır, diğer taraftan gerçekleştirilen bir çok devrimi ahlaki yollardan ele alarak ağır bir dille eleştirmektedir. Dinin millileştirilmesi ve Türk kültürünün gücünü doğudan aldığı vurgusu ise muhafazakar- milliyetçi yapının bir arada taşındığının göstergelerindendir. Büyük Doğu'nun asıl probleminin laik yapı olduğu görülmektedir. Derginin o yıllarda tartışmaya açtığı bir çok konu ileride İslamcı ve muhafazakar partilerin hareket noktasını oluşturacaktır.

Sonuç:

Türkiye, geç-modernleşme yaşayan ve Avrupa-merkezli gelişmelerin dışında gelişen, paralelliklerine karşın çelişkili özellikler taşıyan ulus-devletlerden biridir. Türkiye bürokrasi merkezli, elitist eğilimlerle yapılanmıştır. Bu modernleşme ve yeniden yapılanma sürecinde kırklı yıllara kadar bir çok entelektüel aynı paydada yer almışlardır. Kırklı yıllarda ciddi bir ayrımlaşma söz konusudur. Bu ayrımlaşma noktalarını genel hatlarıyla dine bağlı eleştiriler, yazı dilinin değişmesi ve anti-emperyalizmden ilham alan devrimciler oluşturmaktadır (Cantek, 2000: 88).

Büyük Doğu bu sürecin etkin aktörlerinden biridir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı dönüşüm, entelektüel anlamda içine girdiği kampaşmanın anlaşılması için bize yardımcı olacaktır. Dergi, Türkiye'nin siyasal yapısında ciddi değişmelerin gerçekleştiği bir dönemde yayınlanmış olması nedeniyle önemli bir basın organıdır. Çizgisindeki değişimlerin Türk entelektüel yapısında meydana gelen değişimlerle paralellik taşıması ise bir

başka ilginç noktadır. Dergi, Türkiye modernleşmesinde basının üstlendiği role ters düşen yapısıyla da ilgi odağı olmaktadır. Bu rolü üstlenmeyi kabul etmemekle kalmayıp, merkezden çevreye gerçekleştirilen elitist tarzdaki modernleşme faaliyetlerinde basının üstlendiği rolü de eleştirmektedir. Bunu yaparken, gazete sahiplerinden gazetecilere kadar bir çok kişiyle polemige girmekten kaçınmamıştır. Ahlaki boyutta ve hatta çok basit bir dille başlayan modernleşme eleştirileri zamanla profesyonel bir İslami parti propagandasına dönüşmüştür.

Kaynakça

- Büyük Doğu Dergisi (1 Eylül 1943-5 Mayıs 1951).
- Cantek, Levent (2000). "Siyasal Romantizm ve İslami Muhafazakarlığın Popüler Bir Yayını Büyük Doğu Dergisi (1943-1951)" İletişim, sayı 7.
- Çiftçiğüzeli, Cemal (1984). Gazeteci Necip Fazıl. Ankara.
- Çiğdem, Ahmet (1997). "Muhafazakarlık Üzerine," Toplum ve Bilim, Güz, İstanbul.
- Gürkan, Nilgün (1998). Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın 1945-1950. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürkan Nilgün (1999). "İmparatorluktan Ulus Devlete Modernliğin İnşasında Gazeteciler," Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını.
- Mavera Dergisi, Necip Fazıl Özel Sayısı, Sayı: 80
- Koloğlu, Orhan (1992). Osmanlı Basını. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İlber (1992). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İstanbul: Hii Yayınları.
- Ünal, Tahsin (1986). Türk Siyasi Tarihi. İstanbul: Emre Yayınları.

